

K slovenským národně-emancipačním snahám na půdě Československé strany národně socialistické

PAVEL MAREK

Marek, Pavel: On the Slovak National Emancipation Efforts on the Soil of the Czechoslovak National Socialist Party

This study investigates the establishment of the Czechoslovak National Socialist Party in Slovakia during the period of the First Czechoslovak Republic from 1918 to 1938. It examines the centralist approach employed by the party to manage the Slovak provincial organization, which eventually clashed with the predominantly nationalist-driven efforts of the Slovak party leadership. The tensions between the Czech and Slovak parts of the party arose due to the absence of a provincial party executive committee, a lack of programmatic theses that considered the specific needs of the region, unresolved issues of financing the party's activities, and differing views on the political competences of the central and provincial party centres. These issues led to an internal party crisis in Slovakia in the mid-1930s, which was resolved by loosening the Slovak party organization's ties to Prague.

Key Words *Political Party; National Socialism; Slovakia; Crisis; Nationalism*

Contact marekpa@centrum.cz

doi.org/10.15452/Historica.2022.14.0010

Úvod

Snad nejvýznamnější historik českého národního socialismu v období mezi dvěma světovými válkami Josef Harna (1939–2015)¹ označuje Československou stranu národně socialistickou přímo za prototyp moderní politické strany, která bez ohledu na poměrně radikální sociálně-reformní program patřila k politickým silám usilujícím o stabilizaci demokratického politického systému první republiky. Vůči státu vedla pozitivní, nacionálně zabarvenou politiku, což se promítalo do jejího podílu na fungování koaličních vlád. Bez ohledu na její poměrně limitované pozice v ekonomické sféře byla schopna prosadit se v konkurenci dalších politických sil a opřít se o určité kategorie dělnictva, rolníky a středostavovské vrstvy obyvatelstva včetně inteligence. Proto význam strany v dějinách Československa meziválečného období není zanedbatelný. Josef Harna toto hodnocení demonstroval prostřednictvím monografie analyzující programové směřování strany² a zpracoval také několik analytických studií, které si dosud z faktografického hlediska udržují význam příspěvků zásadního rázu.³

¹ PROKŠ, Petr: Z vědeckého života : Nekrolog. *Český časopis historický* 114, 2016, č. 1, s. 260–261.

² HARNA, Josef: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha 1978.

³ TÝŽ: *Československá strana socialistická v letech 1918–1923 : Příspěvek k typologii politické strany*, Kandidátská disertační práce v Historickém ústavu ČSAV. Brno 1970; TÝŽ: *Československá strana socialistická ve vládě a v parlamentě (1918–1922)*. *Československý časopis historický* 20, 1972, č. 3, s. 285–308; TÝŽ: *Krise československého národního socialismu a brněnský sjezd strany národně socialistické v r. 1926*. *Časopis Matice moravské* 91, 1972, č. 3–4, s. 238–256; TÝŽ: *Noviny a časopisy československých národních socialistů po první světové válce*.

Přesto Harnova reflexe dějin strany v meziválečném období není vyčerpávající. Až na krátké zmínky na okraj programu národních socialistů v edici politických programů⁴ a metodologicky podnětnou studii o vnitřních strukturách strany⁵ nevěnoval pozornost činnosti slovenské organizace této strany. Z hlediska významu a charakteru jejich aktivit je to vysvětlitelné, na druhé straně z pohledu samotných dějin českého národního socialismu se jedná přece jen o chybějící reziduum. V tomto ohledu jsou doplňkem k Harnovu bádání o národních socialistech studie slovenské historičky Lubicy Kázmerové.⁶ Ta se pokusila zmíněný historiografický dluh vymazat, avšak přesto zůstala řada otázek a problémů týkajících se historie národně socialistické strany na Slovensku stále ještě neobjasněných.

Jedním z témat zasluhujících si pozornost badatelů je také problematika řízení zemské stranické organizace na Slovensku z pražského stranického centra, kdy se velmi často uplatňovaný pražský pragocentrismus dostával do kolize s nacionálně motivovaným emancipačním úsilím slovenských stranických elit. Tento příspěvek, který je první sondou do tohoto okruhu otázek, reflektuje záležitosti týkající se vnitrostranického rozhodování, všímá si programatiky strany a hledá příčiny nesouladu mezi pražským centrem a slovenskou stranickou organizací, který měl negativní dopady na postavení a vliv strany ve slovenském prostředí. Článek vychází z pramenného materiálu uloženého v archivu Československé strany národně socialistické; tento fond je v současné době deponován v Národním archivu (dále NA) v Praze. Vedle toho využívá informací ze stranického tisku editovaného převážně na Slovensku. Charakter pramenů a stav jejich dochování umožňuje řešené téma vyložit v jeho hlavních rysech, bez zachycení všech souvislostí a podrobností.

Etablování národních socialistů na Slovensku

Zatímco v českých zemích je politická strana národních socialistů produktem politické diferenciacie moderní společnosti akcelerující v 90. letech 19. století,⁷ na území Slovenska

Sborník k dějinám 19. a 20. století 1, 1973, s. 93–108; TÝŽ: Českoslovenští národní socialisté v mnichovské krizi. *Československý časopis historický* 22, 1974, č. 1, s. 57–80; TÝŽ: Český národní socialismus. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, 1: *Období 1861–1938*. Brno 2005, s. 763–791.

⁴ TÝŽ (ed.): *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Edice politických programů, 1. Praha 1998.

⁵ TÝŽ: Českoslovenští národní socialisté po první světové válce : Politická strana, členové, stoupenci. *Sborník k dějinám 19. a 20. století* 6, 1979, s. 365–367.

⁶ KÁZMEROVÁ, Lubica: Československá strana národnosocialistická a Slovensko. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia : Časť 11.–13. novembra 1991*. Bratislava 1991, s. 129–132; TÁŽ: Československá strana národnosocialistická. In: LIPTÁK, Lubomír (ed.): *Politické strany na Slovensku : 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 146–150; TÁŽ: Integračné pôsobenie národných socialistov na Slovensku r. 1919–1929. In: VODIČKA, Stanislav – GONĚC, Vladimír (eds.): *Češi a Slováci ve střední Evropě : Sborník Vojenské akademie v Brně věnovaný mezinárodní konferenci Češi a Slováci ve střední Evropě ve 20. století : Řada C, mimořádné číslo*. Brno 1993, s. 143–147; TÁŽ: Igor Hrušovský : zastánca československého. *Historická revue* 6, 1995, č. 4, s. 26; TÁŽ: Působenie Československej strany národnosocialistickej na Slovensku v r. 1918–1938 : s dôrazom na štátnu správu. In: HARNA, Josef – VALEN TA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil (eds.): *Československo 1918–1938 : Osudy demokracie ve střední Evropě : Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5.–8. října 1998 : Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky*, 1. Praha 1999, s. 184–186; TÁŽ: Igor Hrušovský : Osobnost národních socialistov. In: MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol.: *Do paměti národa : Osobnosti slovenských dějin prvej polovice 20. storočia*. Bratislava 2003, s. 219–222.

⁷ Např. MALÍŘ, Jiří: Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In: TÝŽ – MAREK, P. a kol.: *Politické strany*, s. 17–57.

rozdělila činnost až po konstituování Československé republiky díky ambicím vybudovat organizaci ve všech teritoriálních oblastech nového státu. Česká strana socialistická, v roce 1926 přejmenovaná na Československou stranu národně socialistickou, byla při troše zjednodušení vlastně jednou ze sedmi či osmi prvorepublikových politických stran, které své organizace zakládaly v celostátním měřítku. Za iniciátory rozšíření působnosti České strany socialistické na Slovensko a za její zakladatele můžeme označit členy strany z řad zaměstnanců a úředníků, kteří se v ní angažovali většinou už před první světovou válkou a po jejím skončení přišli na Slovensko budovat zemi jako integrální součást ČSR. Slováci jim při konstituování strany zdatně sekundovali. Jednalo se o oddané stoupence myšlenky bratrského soužití obou národů a československé národní a státní jednoty.⁸ Strana, v níž měli zpočátku z hlediska početnosti členské základny a jejího řízení převahu Češi,⁹ se vstupem Slováků (a také odchodem Čechů vracejících se do českých zemí)¹⁰ během času pomalu měnila v československou. Tento charakter si strana udržela až do konce první republiky bez ohledu na skutečnost, že od přelomu 20. a 30. let ji straniční funkcionáři na úrovni slovenského zemského výboru strany označovali za „slovenskou“.¹¹

První politická seskupení národních socialistů vznikala od jarních měsíců roku 1919¹² v těch lokalitách, kde žila větší česká komunita (Trenčín, Bratislava, Košice, Žilina, Vrútky, Nové Zámky, Šurany), a v místech, v nichž panovaly klidnější poměry rozbourené koncem války a řešením státoprávních otázek, resp. připojením Slovenska k Československé republice za použití vojenské síly.¹³ Pro toto zakladatelské období (ale nejen pro ně, zmíněný rys je charakteristický pro práci strany v celém období její existence na Slovensku) byla příznačná úzká kooperace mezi stranickými politickými organizacemi a odborovým hnutím v gesci národních socialistů. Významnou roli při etablování strany na Slovensku sehrály v tomto smyslu Jednota zaměstnanců železnic¹⁴ a Jednota státních zaměstnanců.¹⁵ Až do roku 1925 byla početně nejsilnější a v aktivitách nejčilejší župa s ústředím v Košicích navázaná na odborové organizace železničářů a malozemědělců, a teprve po tomto datu převzaly vedení organizace ve slovenském hlavním městě a v okolí.¹⁶

⁸ KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Jeden či dva národy? : Dilema slovenskej politiky po vzniku ČSR. In: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1999*. Brno 1999, s. 97–110; TÁŽ: Politické strany a ich postoj k otázke jednoty českého a slovenského národa v prvom decéniu po vzniku ČSR s dôrazom na postoj JUDr. Ivana Déreera. In: PEKŇÍK, Miroslav a kol. (eds.): *Dr. Ivan Dérer: Politik, právnik a publicista*. Bratislava 2010, s. 315–330.

⁹ KLÁTIL, František: *Republika nad stranami : O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948)*. Praha 1992, s. 217.

¹⁰ Před rokem 1918 žilo na Slovensku 7468 Čechů a jejich počet rostl: 1921 – 71 733, 1930 – 120 926. V roce 1938 je uváděn počet 93 143. Srov. BOHÁČ, Antonín: Češi na Slovensku. *Statistický obzor* 16, 1935, seš. 4–5, s. 183–190; BYSTRICKÝ, Valerián: Vysťahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939. *Historický časopis* 45, 1997, č. 4, s. 596.

¹¹ Pred zemským sjazdom. *Slovenské slovo*, 10. 5. 1929, s. 1.

¹² Tamtéž; Zasadnutie zemskej konferencie. *Slovenské slovo*, 24. 5. 1929, s. 3–4.

¹³ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století : Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava 1997, s. 63–73.

¹⁴ MERES, Ferdinand: Železničari na Slovensku : verná stráž strany. In: *Pamätník 10-ročnej práce čl. strany národno socialistickej na Slovensku : 1919–1929*. Bratislava 1929, s. 66–67; Pred zemským sjazdom, s. 1.

¹⁵ SMRŽ, Josef: K našim slavnostem. *Stráž východu*, 8. 9. 1927, s. 1–2; KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Českí zaměstnanci v štátnych službách na Slovensku v prvých rokoch po vzniku Československa. In: HARNA, J. – VALENTA, J. – VORÁČEK, E. (eds.): *Československo*, s. 179–183.

¹⁶ Naše i verejné problémy v župe košickej. *Národný socialista*, 25. 8. 1933, s. 3. Počátkem 30. let měla bratislavská župa asi o polovinu organizací více než košická.

Řízení a financování činnosti stranických struktur

Pokud jde o řízení stranické organizace na Slovensku, její první slovenské ústředí vzniklo v Trenčíně, avšak už v květnu 1919 bylo přesunuto do Bratislavy. Zde také 29. srpna 1919 proběhla první zemská konference strany na Slovensku za účasti 23 delegátů.¹⁷ Účastníci zvolili první slovenský zemský výkonný výbor strany v čele s Čechem Albertem Dutkou.¹⁸ V původní představě tento útvar měl být v hierarchii stranických organizací na východě republiky nejvyšším a řídicím článkem. Ve skutečnosti však fungoval pouze v letech 1919–1923. Po organizační reformě strany už nebyl obnoven a veškeré pravomoci přešly do rukou pražského ústředního výkonného výboru a některé administrativní záležitosti týkající se celého Slovenska suploval sekretariát bratislavské župy. Prosazení centrálního modelu organizace strany způsobilo, že strana na Slovensku neměla vlastní organizační řád a její tamní elity akceptovaly v podstatě klasický pětistupňový organizační model strany.¹⁹ Na jeho nejvyšším stupni stál celostranický sjezd, zastupitelstvo strany²⁰ a pražský ústřední výkonný výbor. Do těchto orgánů slovenské organizace vysílaly své delegáty a zástupce, jejichž množství se odvíjelo od velikosti členské základny příslušných stranických struktur působících na Slovensku.

Absence slovenských zemských orgánů strany způsobila, že i některá závažnější rozhodnutí ve vztahu ke slovenským organizacím přijímalo pražské stranické centrum bez detailní znalosti poměrů, což nebylo vždy optimální. Za další limit negativně dopadající na činnost organizací na Slovensku považujeme nedořešenou otázku financování činnosti strany. Národním socialistům na Slovensku chyběly potřebné peníze jak pro zajištění stabilního chodu organizačního aparátu, na vydávání tisku a rozvinutí agitační práce, tak na poskytování podpor členům strany nacházejícím se v těžkém sociálním postavení, především nezaměstnaným, což patřilo k úzu tehdejšího politického stranicví na Slovensku. Základním zdrojem stranických příjmů byly členské příspěvky. Jejich vybírání župní funkcionáři označovali za „starou bolest strany“. Na Slovensku tuto povinnost neplnilo podle kvalifikovaného odhadu až 70 % členské základny strany. Ústředí strany však tuto skutečnost tolerovalo s ohledem na sociální skladbu straníků.²¹ V župách sice občas vypisovali tzv. župní daň (pro jednotlivce např. ve výši 2 Kč za rok) a v roce 1926 registrujeme organizaci celoslovenské sbírky pod hlesem *Slovensko – materskej strane*, avšak nejednalo se o systémové řešení.²² Za této situace deficity ve finančním hospodaření strany na

¹⁷ HARNA, J.: Českoslovenští národní socialisté, s. 366; KÁZMEROVÁ, L.: Československá strana národnosocialistická. In: LIPTÁK, L.: Politické strany, s. 147.

¹⁸ Za bratrem Dr. Dutkou. *Slovenské slovo*, 31. 12. 1924, s. 3; MUDr. Albert Dutka zemřel. *Národní listy*, 24. 11. 1924, s. 2. – Vedle Dutky stranu řídili Jozef Basař (jednatel) a Pius Dornetzhuber (tajemník). V červnu 1920 se vedení strany změnilo. Předsedou se stal Emanuel Karel Rosol (1876–1942), jednatelem Ing. Vladimír Dyrynk a tajemníkem Jozef Krištofovič. Oznam. *Hor sa!*, 12. 3. 1920, s. 1; Záležitosti strany. Tamtéž, 22. 6. 1920, s. 4. K Rosolově osobě srov. E. K. Rosol. *Průdy* 21, 1937, č. 2, s. 140; DOLENSKÝ, Antonín: *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*, 16: R–Š. Praha 1932, s. 33; KONEČNÝ, Marián: *Táborská cesta smrti*. Tábor 1985, s. 56; *Slovenský biografický slovník*, 5: R–S. Martin 1992, s. 118.

¹⁹ HARNA, J.: Český národní socialismus, s. 770.

²⁰ Delegáty na sjezdy zastupitelstva strany v Praze volily na Slovensku župní sjezdy. Národní archiv (dále NA) Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 55.

²¹ Údaje o placení členských příspěvků z roku 1937 hovoří v celostátním měřítku o příjmu 1 289 476 Kč, z toho na Slovensku se vybralo 98 946 Kč. Ústředí evidovalo dluh na přispěvcích ve výši 534 159 Kč, z toho ze Slovenska 101 967 Kč.

²² Slovensko – materskej strane. *Slovenské slovo*, 5. 11. 1926, s. 3.

Slovensku musely být sanovány z dotací poskytovaných ústředním výkonným výborem strany v Praze (ročně se pohybovaly ve výši až 440 000 Kč), příp. dary vysokých funkcionářů strany; prokazatelně je poskytoval ministr zahraničí Edvard Beneš.

Programová východiska strany

Strana na Slovensku neměla ani vlastní program. Pro české i slovenské národní socialisty byly závazné tematické směrnice přijaté Českou stranou socialistickou na jejím 8. sjezdu na přelomu března a dubna 1918. Vzhledem k datu schválení v nich zmínky o Slovensku nejsou.²³ Teze týkající se specifík Slovenska poprvé nacházíme až v oficiálním programu strany z roku 1931.

Tato skutečnost však neznamená, že zásady a postuláty vycházející ze slovenského prostředí, resp. týkající se Slovenska v programových dokumentech strany chyběly absolutně. Jsou obsaženy ve slovenském stranickém tisku, v usneseních župních sjezdů a veřejných shromáždění, v materiálech publikovaných v rámci stranických kampaní vedených před volbami na všech úrovních a také v usneseních pražských sjezdů zastupitelstva strany. Odrážejí skutečnost, že strana národních socialistů se profilovala jako obhájce a mluvčí zájmů demokraticky smýšlejících „malých a středních lidí“ – dělnictva, malozemědělců a domkářů, maloživnostníků, zaměstnanců a inteligence v hospodářsky labilním postavení.²⁴

Analýza shora zmíněných programových dokumentů slovenské provenience převážně z 20. let ukazuje, že národní socialisté pracovali s představou všestranného povznesení (vzkříšení)²⁵ Slovenska a slovenského národa nejméně na úroveň svého západního souseda, kterou chtěli naplnit úzkou spoluprací bratrských národů Slováků a Čechů v oblastech národního, sociálního a kulturního života. Vystupovali s heslem „národně“ a „sociálně“, přičemž kulturní povznesení národa bylo chápáno jako klíč k naplnění národní a sociální roviny programu.

V rovině národního úsilí slovenský program požadoval vytvoření podmínek pro existenci demokratické republiky jako státu jednotného československého národa existujícího ve dvou etnických větvích, slovenské a české.²⁶ Ideu čechoslovakismu²⁷ opřel o historickou argumentaci, přičemž myšlenku jednoty interpretoval jako nejlepší cestu k obhajobě

²³ HARNA, J. (ed.): Politické programy, s. 24, 71–79.

²⁴ Tamtéž, s. 141; HARNA, J.: Kritika ideologie, passim.

²⁵ Po sjazde. *Slovenské slovo*, 24. 5. 1929, s. 1.

²⁶ Tzv. velký program strany z r. 1931 opakovaně hovoří o dosažení morální (mravní), duchovní (kulturní) jednoty Čechů a Slováků. Při absenci výkladových prací, které by tyto představy národních socialistů interpretovaly a rozvíjely v hlubší míře, musíme dát zapravdu závěrům J. Harny: dnešní terminologií sledovali myšlenku vzniku „politického národa“, která by v ničem neměla rušit nebo oslabovat přirozenou národní individualitu Čechů či Slováků a už vůbec ne sáhat na identitu slovenského národa. Srov. HARNA, J. (ed.): Politické programy, s. 141, 152, 191; Úkoly národního socialismu na Slovensku. *Hor'sa!*, 3. 6. 1920, s. 1; Lud československý! Tamtéž, 9. 4. 1920, s. 1; Za národního socialismus. Tamtéž, 16. 4. 1920, s. 2; Krajská konference čl. strany socialistické v Bratislave. *Slovenské slovo*, 20. 2. 1923, s. 3; Župný sjezd ČSS v Bratislave. Tamtéž, 23. 11. 1923, s. 5; incipit Predstupujeme pred verejnou. *Stráž východu*, 25. 8. 1927, s. 1; Po sjazde, s. 1; MILOTA, Albert: Význam Slovenska v naší práci. In: MOTYČKA, Jaroslav (ed.): *Májový list čs. nár. socialistů*. Praha 1931, s. 13.

²⁷ KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Pôsobenie čechoslovakizmu v politickej praxi v prvých rokoch po vzniku ČSR. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Pohľady na slovenskú politiku : Geopolitika : Slovenské národné rady : Čechoslovakizmus*. Bratislava 2000, s. 569–583; TÁŽ: Čechoslovakizmus v česko-slovenských vzťahoch. In: POLÁČKOVÁ, Zuzana (ed.): *Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy*. Bratislava 2005, s. 84–96.

a zajištění národní svobody.²⁸ Disponoval představou o dlouhodobém procesu sblížení obou národů udržujících si své individuality, jehož cílem a výsledkem bude překonání rozdílů a vytvoření kvalitativně nové syntézy.²⁹ Jednoznačně negativně se strana naopak vymezovala vůči konceptu autonomie Slovenska. Neodmítala však „rozumnou decentralizaci“, pokud nebude na škodu celistvosti a jednotnosti státu, resp. bude spočívat v obnovení župního zřízení. Právní expert strany senátor Albert Milota v roce 1933 uvažoval o „určité“ federalizaci republiky a nebránil se myšlence dát jednotlivým zemím větší samostatnost, ovšem toto rozhodnutí spojoval s příznivou vnitřní i zahraničněpolitickou konstelací. Domníval se, že za stávající situace by udělení autonomie Slovensku bylo pro republiku velkým bezpečnostním rizikem a současně neštěstím.³⁰

V národní dimenzi stranického programu zaujímal dominantní roli myšlenka vybudování „nového Slovenska“, která akcentovala tezi o „odmaďarizování“ a „reslovakizaci“ země a národa ve všech oblastech života.³¹ Autoři programu tvrdili, že cestou k naplnění tohoto cíle je rozvinutí výchovného úsilí a vzdělávací práce. Práli si zaměřit ji na všechny vrstvy obyvatelstva, přednostně však zamýšleli vybudovat slovenské školství a vychovat novou slovenskou inteligenci.³² Deklarovali odhodlání přispívat také k výchově kulturního a pokrokového Slováka, který se vyrovná nejen s náboženskou otázkou, podpoří myšlenku odluky církve od státu³³ a vystřihá se sympatií se zhoubným klerikalismem, ale současně pochopí nutnost řešit sociální problém země a národa na bázi národního socialismu.³⁴

V rovině sociálního úsilí národněsocialistický program stanovil cíl odstranit kapitalistický hospodářský systém a nahradit ho socialistickým, vybudovaným na národní (české – československé) bázi.³⁵ Tuto zásadní ekonomickou transformaci považoval za cestu vedoucí k vyřešení sociální otázky (problému sociální rovnosti a spravedlnosti) nejen v českých zemích, ale také na Slovensku. Slovenští národní socialisté se distancovali nejen od myšlenky převzetí nebo napodobení cizích vzorů, ale také od revolučního postupu.

Heslem strany v oblasti hospodářského a sociálního úsilí se stala masarykovská idea drobné, každodenní práce ve prospěch malého (chudého, nemajetného, sociálně málo ukotveného nebo velkým kapitálem ohroženého)³⁶ slovenského člověka. Slovenské národ-

²⁸ Např. vystoupení nejdůležitějšího hlasatele československé jednoty mezi slovenskými národními socialisty Igora Hrušovského v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění 16. 11. 1923. *Národní shromáždění republiky Československé, 1920–1925*. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna : Poslanecké sněmovny, stenoprotokoly, 231. schůze, 29. 11. 1923. Online, cit. 29. 10. 2022 dostupné na <https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/231schuz/s231004.htm>.

²⁹ HARNA, J. (ed.): *Politické programy*, s. 208.

³⁰ MILOTA, Albert: *Naša práca na Slovensku*. *Národný socialista*, 22. 3. 1933, s. 1.

³¹ Krajská konferencia čl. strany socialistickej v Bratislave. *Slovenské slovo*, 20. 2. 1923, s. 3; Župný sjazd ČSS v Bratislave, s. 5; Sjazd župy košickej. *Tamtéž*, 13. 3. 1925, s. 2–3.

³² Úkoly národného socializmu na Slovensku, s. 1.

³³ Rezolúcia. *Slovenské slovo*, 16. 5. 1924, s. 1–2; Kto je v republike najväčšou katolíckou stranou. *Národný socialista*, 16. 1. 1935, s. 1; Po sjazde, s. 1.

³⁴ Strážna vatra. *Slovenský socialista*, 24. 9. 1920, s. 1.

³⁵ *Lud československý!*, s. 1; K diškúzií o programe. *Slovenské slovo*, 7. 11. 1924, s. 1.

³⁶ Za tuto sociální kategorii byli považováni zejména živnostníci, kteří tvořili v členské základně národních socialistů tradičně silnou složku. Srov. např. O stredostavovskom hnutí : Naše stanovisko. *Slovenské slovo*, 10. 3. 1923, s. 2; O stredostavovskom hnutí. *Tamtéž*, 17. 3. 1923, s. 2; O stredostavovskom hnutí. *Tamtéž*, 31. 3. 1923, s. 2.

něsocialistické elity však současně reflektovaly jeden z hlavních problémů Slovenska, jímž byl stav slovenské průmyslové výroby po její rozluce s Uhrami. Konstatovaly deficity a malou konkurenceschopnost jak malých, tak velkých průmyslových podniků a akcentovaly myšlenku zásadní nápravy tohoto stavu jako priority všeho národního úsilí.³⁷ Současně si uvědomovaly náročnost vybudování moderních průmyslových odvětví na Slovensku v podmínkách nedostatku kapitálu.³⁸ Přirozenou reakcí na tuto skutečnost byl jak požadavek na podporu ze strany státu, tak akcent na rozvoj peněžnictví (zakládání nových bank a filiálek českých ústavů, komunálních spořitelen), rozšiřování družstevního hnutí a tradičních odvětví domácího průmyslu.³⁹ Strana měla sebereflexi „zakladatele stavu malozemědělců“.⁴⁰ Proto ve srovnání s předválečným stavem vystupovala s programem jeho obrany a zajištění prosperity. Tyto úkoly chtěla naplnit jak důrazem na „řádné“ provádění pozemkové reformy ve prospěch drobných vlastníků půdy, bezzemků a domkářů, tak také rozdělením pozemků ležících ladem nebo zdevastovaných.

Emancipační úsilí slovenských národních socialistů

Zatímco počáteční fáze budování národněsocialistické strany na Slovensku se jeví z hlediska vztahů mezi centrem a periferií jako bezkonfliktní, po málo zdařilé organizační reformě strany na Slovensku provedené v roce 1923 se z hlediska vnitrostranického vývoje stává takřka nejvýraznějším rysem úsilí slovenských funkcionářů (a s nimi souhlasících „naturalizovaných“ českých) o emancipaci stranických struktur z rozhodující superiority a podřízenosti pražskému ústředí strany. Zahrnovalo snahu získat oprávnění k samostatnému (autonomnímu) řízení organizace (obnovit zemský výkonný výbor), s nímž souvisela možnost samostatně rozhodovat také o personálních otázkách, vyřešit problematiku financování funkcionářů a aktivit strany stanovených na základě skutečných potřeb Slovenska (vytvořit slovenský program strany) a umožnit zemskému výkonnému výboru nezávisle určovat strategii postupu a politiku strany na Slovensku. Obtížnost procesu slovenské emancipace na půdě strany měla více důvodů. Spočívala v nutnosti vyrovnat se, event. překonat jistý stupeň pragocentrismu. Ústředí strany mělo o stav organizace na východě republiky menší zájem v důsledku marginálnosti tamních organizačních struktur. Úsilí naráželo na skutečnost, že možnosti centra uvolnit pro Slovensko dostatečný objem finančních prostředků byly limitované; ani v českých zemích nebyla materiální podpora stranických organizací dostatečná. Je třeba připustit, že silící slovenský nacionalismus nebyl v organizaci hlásící se k ideji československé jednoty dostatečně reflektován a správně vyhodnocen.

³⁷ Z toho pramenil požadavek budování transverzálních železničních tratí a přijetí zákona o převzetí soukromých železnic (zejména košicko-bohumínské dráhy) do rukou státu. NS RČS 1920–1925 : Schůze PS č. 35, 17. 12. 1920. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Online, cit. 16. 7. 2022 dostupné na https://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0890_00.htm.

³⁸ Župný sjazd vo Zvolene. *Slovenské slovo*, 16. 11. 1923, s. 4–5; Čo sa o nás píše. Tamtéž, 23. 5. 1924, s. 2; Sjazd župy zvolenskej. Tamtéž, 27. 2. 1925, s. 2.

³⁹ Úkoly národního socializmu na Slovensku, s. 1; Rezolúcia, s. 1–2. – Vazbu na domácí průmysl měl i návrh zákona upravujícího podomní obchod z roku 1926. NS RČS 1925–1929 : Schůze PS č. 13, 11. 3. 1926. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Online, cit. 2. 5. 2022 dostupné na <https://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/013schuz/s013005.htm>.

⁴⁰ HARNA, J. (ed.): Politické programy, s. 92; MIKULÁŠ, Václav: Úkol nášho zemedelského hnutia na Slovensku. In: Pamätník 10-ročnej práce, s. 30–32.

Úsilí obnovit zemský výkonný výbor strany na Slovensku

První dimenzi procesu slovenské emancipace na půdě strany reprezentuje problematika konstituování zemského výkonného výboru strany na Slovensku. Jak jsme už zmínili, vznikl hned v roce 1919, avšak přenesení důrazu na význam župních stranických organizací, v nichž se po roce 1923 koncentroval život strany, a její celková unifikace v zájmu zajištění jednoty řízení organizací a celé vnitrostranické politiky vyústily v jeho zrušení. V letech 1923–1929 byly župní organizace strany usměrňovány přímo z pražského ústředí. Obnova zemského výkonného výboru měla slovenské zemské organizaci umožnit autonomní postup sladěný se zájmy pražského centra. Probíhala v letech 1923–1932 v několika fázích, přičemž průtahy způsobila zpočátku malá ochota pražského ústředí revidovat centralistický model řízení organizace a neochota slovenských funkcionářů respektovat ustanovení organizačního řádu strany. Postupně však stranické vedení, nacházející se pod vytrvalým tlakem slovenské strany, ustoupilo a oprávněnost požadavku uznalo.

Slovenští funkcionáři chybu likvidace zemského ústředí strany a úskalí nového modelu organizace a řízení identifikovali poměrně brzy po jeho uvedení do života. Rozhodování z centra hodnotili jako málo operativní, nepružné a zdlouhavé. Stěžovali si, že prosazení oprávněných požadavků naráží na nepochopení vyplývající z neznalosti konkrétních problémů a specifík života slovenských lokalit. Proto začali usilovat o obnovu zemského výkonného výboru strany. V počáteční fázi řešení této otázky viděli východisko v konstituování centra, které mělo plnit vůči župám funkci poradního orgánu a současně převzít roli mluvčího zájmů župních organizací vůči ústředí strany. První úvahy o vzniku takového organizačního útvaru registrujeme už v červnu 1923 na půdě 2. zemské konference Československé strany socialistické na Slovensku ve Vrútkách. K oficiálnímu ustavení Svazu slovenských žup došlo v Žilině na Velikonoce v roce 1924.⁴¹

Vytvoření Svazu jako ústředí suplujícího neexistenci zemského výkonného výboru strany můžeme považovat z hlediska emancipačního úsilí za dílčí úspěch slovenských funkcionářů strany. Jeho hodnotu však do jisté míry oslaboval mechanismus fungování tohoto orgánu. Vedení národněsocialistické strany sice udělilo Svazu mandát o záležitostech týkajících se Slovenska rozhodovat, ale celkem přirozeně pouze na základě dohody s pražským ústředním výkonným výborem strany. V praxi tak Svaz plnil pouze úlohu sběrného místa požadavků, neboť konečná stanoviska k jednotlivým návrhům de facto formulovalo pražské stranické centrum. Vytvoření Svazu důvody nespokojenosti slovenských funkcionářů strany neodstranilo. Chtěli přijímat rozhodnutí samostatně a svá usnesení s pražským vedením jen konzultovat, případně je v diskusi pouze korigovat.

Neúspěch slovenské funkcionáře nezastavil. Od roku 1926 registrujeme jejich úsilí směřující k prosazení reformy organizačního řádu strany. Cílem snahy bylo Svaz slovenských žup prosadit jako oficiální organizační strukturu strany. Navrhovatelé spoléhali na to, že dokument bude jasně definovat jak kompetence Svazu na zemské úrovni, tak také vůči ústředním orgánům strany. Pokud se dá z dochované dokumentace zjistit, prvotní reakci vedení na tento návrh nelze sice označit za odmítavou, ale v realitě jsme svědky chování vzbuzujícího dojem lavírování. Sekretariát strany chtěl projekt odložit do budoucna, přičemž odsun zdůvodňoval obtížemi technického rázu a nutností řešit jiné,

⁴¹ Zemská konferencia ČSS v Vrútkách. *Slovenské slovo*, 3. 7. 1923, s. 1–2; Župný sjazd ČSS v Bratislave, s. 3–5; Svaz žup. Tamtéž, 9. 5. 1924, s. 2.

naléhavější a aktuální problémy života strany. Na zasedání Svazu v březnu 1927 ve Vrútkách⁴² v napjaté atmosféře oba delegáti pražského vedení – poslanec Emil Špatný a organizační tajemník Karel Slavíček – účastníky přesvědčovali o nutnosti všechna důležitá rozhodnutí ve straně přesunout až na dobu po parlamentních volbách. Slíbili, že vedení strany se bude do budoucna řídit při rozhodování o slovenských záležitostech návrhy předloženými Svazem.

Další vývoj ve věci úsilí o obnovení zemského výkonného výboru strany na Slovensku v letech 1928–1929 ukázal, že míra trpělivosti slovenských stranických elit nebyla nekonečná. Začaly se vůči vedení strany vymezovat a kladly ultimativní požadavky. Netajily ztrátu důvěry. Rozladění vyvolané chováním vedení strany a jeho údajnou malou vstřícností vůči slovenské stranické organizaci vyvrcholilo v roce 1928 a promítlo se do závěrů přijatých na prosincovém sjezdu Svazu slovenských žup v Žilíně. Usnesení konference řízené novým starostou Svazu Rudolfem Pecholdem⁴³ shrnují následující body:

- 1) Řízení stranické organizace ČSNS na Slovensku převezme Svaz slovenských žup. Toto grémium bude dočasně, do jeho řádného konstituování, suplovat činnost slovenského zemského výkonného výboru strany;
- 2) Vedení strany žádáme, aby přeneslo na Svaz takové kompetence, aby mohl řídit stranické organizace na Slovensku a nést za jejich činnost plnou odpovědnost;
- 3) Na Slovensku je nutné provést reorganizaci stranických organizací a zaměřit se na zkvalitnění jejich práce v okresech na východním teritoriu země;
- 4) V Bratislavě vznikne samostatný zemský sekretariát strany na Slovensku;
- 5) Noviny *Slovenské slovo* budou tiskovým orgánem slovenského zemského výkonného výboru strany;
- 6) ČSNS je nutno „poslovenštit“ obsazováním míst v pražském vedení strany také Slováky;
- 7) Předsednictvo Svazu slovenských žup svolá na květen 1929 do Piešťan první zemský sjezd strany na Slovensku. Sjezd uvede rezoluci žilinského shromáždění do života strany.⁴⁴

Nespokojenost slovenských elit strany s dosavadními trendy jejího vývoje na Slovensku obsahuje také tzv. *Memorandum ve věci vybudování ČSNS na Slovensku* z roku 1929, adresované Edvardu Benešovi poslancem Národního shromáždění Igorem Hrušovským. Autor se v něm zamýšlel nad příčinami pomalého a za očekáváními zaostávajícího rozšiřování působnosti strany na východě republiky. Hlavní problém spatřoval v chybách, jichž se vedení strany dopustilo při řízení slovenských organizací. Za největší omyl považoval údajný přesun „odložených“, tedy méně schopných funkcionářů z českých zemí na Slovensko, kde obsadili místa župních tajemníků jako klíčových organizátorů stranického života. Ještě větším omylem bylo podcenění významu agitační práce strany a šíření jejího programu ve stabilním a dobře redigovaném denním tisku. Všechny dosud vydávané novinové tituly ztroskotaly v podstatě kvůli tomu, že obsahově nerefletovaly situaci na Slovensku, psaly o všem možném, a proto nenašly dostatečné množství čtenářů. Hrušovský konstatoval, že národní socialisté na Slovensku jsou de facto jedinou

⁴² Sváz slovenských žup o aktuálních otázkach. Tamtéž, 4. 3. 1927, s. 1–2.

⁴³ Rokovanie Svazu slovenských žup. *Stráž východu*, 10. 1. 1928, s. 2.

⁴⁴ Schôdza Svazu slovenských žup strany národne socialistickej. *Slovenské slovo*, 21. 12. 1928, s. 1–2.

zdejší politickou stranou, která nemá svůj vlastní tiskový orgán. Vítal skutečnost, že strana na Slovensku má své reprezentanty v obou komorách parlamentu, avšak nešťastná byla formální stránka jejich nominace. Nevzešli totiž z autentického slovenského prostředí, ale vybrala si je Praha. Proto jsou mnohými straníky vnímáni ne jako „jejich“ mluvčí a zastupitelé, ale jako delegáti vyslaní z centra na Slovensko. Nemají potřebnou autoritu. Hrušovský dále považoval za chybu přehlížení významu otázky zastoupení strany ve významných hospodářských institucích, jako jsou např. zemská nebo hypoteční banka aj.

Hrušovského memorandum předložené jedné z vůdčích postav strany, která patřila do okruhu jeho nejbližších přátel, nelze vnímat pouze jako kritický a destruktivní materiál poukazující na skutečné i domnělé chyby politiky pražského stranického centra vůči zemské organizaci strany na Slovensku. Obsahuje také konstruktivní část, návrh na řešení situace. Memorandum je tak de facto návrhem nového strategického plánu postupu ČSNS na Slovensku.⁴⁵ Jeho prvním požadavkem bylo konstituování zemského výkonného výboru jako stranického ústředí na Slovensku, úzce napojeného na pražský ÚVV. Materiál si přál vytvoření nové, z teritoriálního pohledu inovované sítě stranických organizací na úrovni žup a vytvoření župních obvodů. Hybnými silami organizačních článků strany musí být funkční župní sekretariáty obsazené schopnými, pro program strany zapálenými mladými a akčními funkcionáři v počtech korespondujících s početní silou regionální členské základny, kteří ovládají „slovenské nářečí“. Hrušovský, jehož postavení v pražském vedení strany bylo exkluzivní,⁴⁶ na rozdíl od velké části slovenských kolegů pohybujících se v řídicích strukturách strany na Slovensku, chtěl organizační reformou slovenskou část strany pevněji integrovat do celostátních struktur. Cestu k rozvoji strany na Slovensku nehledal v separaci, ale ve zkvalitnění v rovině efektivity práce řízené kompetentními lidmi. Politiku ústředí strany vůči Slovensku doporučoval zaměřit tak, aby činy a v praxi hájila zájmy drobných úředníků, dělníků se sklonem k nacionalismu, živnostníků zklamaných politikou panské koalice a malozemědělců těžce postižených korupčními praktikami agrární strany. V těchto profesních skupinách viděl naději pro rozšíření členské základny ČSNS.⁴⁷ Prosperitu strany na Slovensku spojoval s realizací vize jejího stmelení a sjednocení v duchu československého programu.

Předsednictvo Svazu slovenských žup vkládalo do konání 1. zemského sjezdu ČSNS na Slovensku v Piešťanech velké naděje. Mělo představu, že stranické shromáždění jejich „revoluci“ završí a konečně vznikne zemský výkonný výbor strany, který převezme odpovědnost za stranickou práci na Slovensku. V dějinách strany odstartuje novou etapu. Zákulisí provázející přípravu sjezdu bohužel neznáme. Musíme dedukovat pouze z kusých zpráv tisku. Vše nasvědčuje tomu, že technická organizace sjezdu byla sice v rukách slovenských funkcionářů, avšak skutečné režiséry shromáždění je nutno hledat

⁴⁵ Obdobně jako Hrušovského návrh vyznívá dokument nazvaný *Organizační plán pro Slovensko* přijatý na 1. sjezdu strany na Slovensku v roce 1929 v Piešťanech a koncipovaný zemským tajemníkem strany Jozefem Novotným. NA Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 45; Velkolepý sjazd. *Slovenské slovo*, 24. 5. 1929, s. 2.

⁴⁶ S ohledem na skutečnost, že Hrušovský byl celá 20. léta ve straně i mimo ni vnímán jako její ideový vůdce a jedna z nejvýraznějších postav strany na Slovensku, trochu paradoxně v jeho memorandu působí pasáže, v nichž se zabývá osobností MUDr. Vavra Šrobára (1867–1950). Spekuluje o jeho vyloučení z agrární strany a doporučuje, aby byl v tom případě získán pro ČSNS: *Vstupem Vavro Šrobára do naší strany bychom docílili dnes ještě ani nedocenitelných úspěchů. Šrobár do jiné strany vstoupiti nemůže, speciálně ne do strany sociálně demokratické, kde právě nacionální moment by mu bránil vstupu do této strany.*

⁴⁷ NA Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 501 – Igor Hrušovský – Memorandum E. Benešovi, 24. 1. 1929.

na západě republiky. Jisté je, že naděje iniciátorů nebyly a také ani nemohly být naplněny. Podle stanov strany byly slovenské organizace integrální součástí celostátní ČSNS, proto zemský sjezd nebyl z hlediska portfolia požadovaných změn pro přijetí závazných rozhodnutí kompetentní. Tímto právem disponoval pouze řádný či mimořádný celostátní sjezd strany. Proto také původní záměr iniciátorů svolat tzv. pracovní sjezd strany pražské ústředí modifikovalo a sjezd v Piešťanech proběhl jako manifestační přehlídka úspěchů strany, jejích organizací a složek za léta od založení ČSNS na Slovensku. Z hlediska řízení slovenské organizace strany závěry sjezdu v Piešťanech potvrdily platnost usnesení sjezdu žup z Vrútek (1927) o přijímání rozhodnutí na základě konsensu pražského ústředí a slovenského stranického vedení. Současně došlo 19. května 1929 k ustavení Zemské správní komise ČSNS, která převzala vedení strany na Slovensku z rukou Svazu slovenských žup. Komise obdržela mandát řídit stranické organizace v postavení slovenského zemského výkonného výboru strany do 12. celostátního sjezdu ČSNS. Výkonnou moc Zemská správní komise opírala o činnost zemského sekretariátu.

Problém obnovy zemského výkonného výboru strany na Slovensku byl dořešen na počátku 30. let. Řádný 12. sjezd ČSNS se sešel v Praze v roce 1931 a požadavky slovenských stranických elit na autonomní řízení strany schválil. K vlastnímu konstituování zemského výkonného výboru došlo nakonec na sjezdu zastupitelstva ČSNS v Praze v květnu 1932.⁴⁸ Orgán však nevznikl jako výsledek separátních voleb zástupců členské základny slovenské části organizace, ale zčásti ho jmenovalo pražské vedení strany a zčásti členy volilo zasedání zastupitelstva strany. Ustavení slovenského zemského výkonného výboru znamenalo de facto organizační osamostatnění slovenských struktur v rámci jednotné celostátní ČSNS.

Snahy o zajištění finanční nezávislosti na ústředí

Ustavení zemského výkonného výboru strany na Slovensku znovu otevřelo problém finanční soběstačnosti slovenské části ČSNS. Už shora jsme zmínili, že její závislost na ústředí strany byla slovenskými funkcionáři strany pocítována jako faktor podlamující její akceschopnost. Současně jsme však také konstatovali, že jádro problému nespočívalo v nechápání potřeb, ale v celkové „chudobě“ strany, v jejím ideovém a sociálním profilu. Proto také úsilí slovenských funkcionářů změnit situaci v této oblasti nemohlo být ničím jiným než pohybem v kruhu.

První zásadní změna v oblasti stranických financí nastala v prosinci 1932, kdy nově ustavený zemský výkonný výbor převzal odpovědnost za financování strany na Slovensku. Povinnost jednotlivců platit členské příspěvky byla rozšířena také na organizace strany. Nejprve pražský ústřední výkonný výbor zavedl daň pro župní organizace. Protože neměla potřebný efekt a nepřinesla zásadní zvýšení objemu finančních prostředků, v roce 1933 byla doplněna také daní pro politické (základní) organizace. Ty navíc musely nově odvádět 10 % z čistého výtěžku všech svých zábavních podniků do župní pokladny. Zkušenosti

⁴⁸ Pražský sjezd zastupitelstva strany 26. 5. 1932 předložil delegátům ke schválení toto složení zemského výkonného výboru strany na Slovensku: předseda Igor Hrušovský (Bratislava), 1. místopředseda Rudolf Pechold (Bratislava), 2. místopředseda Vladimír Polívka (Lučenec), 3. místopředseda Anna Kučerová (Bratislava). Členové výboru voleni zastupitelstvem: Teofil Bažány (Bratislava), Karel Cíl (Rimavská Sobota), Ján Gonda (Zvolen), František Jilemský (Bratislava), Cyril Kuliš (Nové Zámky), Vladislav Matyáš (Bratislava), Josef Němec (Zvolen), Albert Milota (Bratislava), Ján Slávik (Košice), Josef Smrž (Košice), Marie Strmisková (Prešov), Ladislav Štrunc (Bratislava). Tamtéž, kart. 55.

nabyté během krátké doby zemský výkonný výbor strany na Slovensku přesvědčily o tom, že pro činnost strany na Slovensku jsou nadále rozhodující dotace poskytované ÚVV strany v Praze.

V roce 1933 přijela delegace slovenských funkcionářů strany do Prahy jednat s předsednictvem ÚVV strany o finanční příspěvek ve výši 370 000 Kč; měl navýšit už poskytnutou dotaci 250 000 Kč. Diskutující argumentovali poukazy na nedobrou finanční situaci ve straně v českých zemích a celková atmosféra jednání nebyla vůči požadavku slovenských kolegů příliš vstřícná. Doporučovali šetřit – zrušit některé župní sekretariáty, snížit výdaje na volby, omezit fond pro vyplácení příspěvků nezaměstnaným straníkům aj. Nakonec však padly na váhu argumenty o naléhavé potřebě vybudovat na východě republiky pevnou a akční československou politickou stranu a peníze byly zemskému výboru přiděleny. Výměna názorů však zároveň ukázala, že slovenský zemský výkonný výbor vnímal problém nedostatku finančních prostředků pro zemskou organizaci na Slovensku jako záležitost, o jejíž vyřešení se musí postarat především Praha. Tajemník zemského sekretariátu strany Jozef Novotný poukazyval na fakt, že jiné politické strany čerpají peníze z tajných státních fondů a profitují ze zastoupení strany ve veřejných institucích (nemocenské pojišťovny, banky aj.), což však v případě ČSNS nefunguje. Vedení strany by mělo tento stav změnit. Svě emotivní vystoupení zakončil konstatováním, že se *nelze stále vymlouvat*, ale je nezbytné se *poohlédnout po příjmech*. Ústředí strany *musí v této záležitosti zabojovat*. Poslanec Alois Tučný Novotného postoj charakterizoval jako nátlak na Edvarda Beneše a další ministry zastupující stranu ve vládě.⁴⁹

Dne 10. října 1934 proběhlo jednání předsednictva strany věnované pouze problematice financování činnosti strany na Slovensku. Akceptovalo návrh na sanaci nákladů spojených s činností bratislavského⁵⁰ sekretariátu Jednoty maloročníků, avšak zároveň odmítlo snahu převzít na výplatní listinu strany stranické důvěrníky a schválit návrh na převzetí župních tajemníků do gesce zemského výkonného výboru. Změna by znamenala zbavit župy finančních povinností a závazků vůči funkcionářům, kteří měli pro organizační práci ve straně klíčový význam.⁵¹

Problém financování zemské organizace strany na Slovensku zůstal až do ukončení její činnosti otevřený, přičemž hlavním zdrojem jejího financování zůstávaly nadále dotace přidělované ústředním výkonným výborem strany.

Vznik slovenského akčního programu ČSNS

Ustavení zemského výkonného výboru strany slovenské funkcionáře podnítilo také ke koncipování zvláštního programu ČSNS pro Slovensko.⁵² Záměrem tvůrců tohoto prvního a současně posledního samostatného dokumentu programové politiky strany týkajícího se výlučně Slovenska, vznikajícího v letech 1933–1934, bylo formulovat především aktuální problémy země („akční program“), na jejichž řešení se měla strana zaměřit. Kritický pohled na tento dokument z pohledu celkové programatiky ČSNS nás vede k závěru, že v zásadě nepřinesl nic nového jak pro oblast dosavadního úsilí strany, tak pro řešení

⁴⁹ Tamtéž, kart. 53 – Zápisy schůzí předsednictva strany 1933 (zápis ze schůze 9. 5. 1933).

⁵⁰ Sekretariát vznikl už v roce 1923 v Nitře, ale zřejmě se nepodařilo zajistit jeho nepřetržité působení. Finanční prostředky nutné na jeho provoz po roce 1934 se zavázal zajišťovat E. Beneš.

⁵¹ NA Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 53 – Zápisy schůzí předsednictva strany (zápis ze schůze 10. 10. 1934).

⁵² HARNA, J.: Český národní socialismus, s. 769; TÝŽ (ed.): Politické programy, s. 207–212.

stranické politiky vůči Slovensku. Opakuje teze, jež jsou obsaženy v celostátním programu strany. Není příliš zdařilý ani z formálního hlediska.

Význam slovenského akčního programu ČSNS spočíval především v jednoznačné písemné kodifikaci zásad řízení organizace na Slovensku (ústřední role zemského výkonného výboru), patřících spíše do stanov strany než do jejího programu, a v rozpracování a precizaci problematiky správních (unifikace zákonů v rámci republiky; decentralizace s širokými pravomocemi slovenských orgánů; župní zřízení) a hospodářských otázek (hospodářský plán; přednostní stavba dopravní infrastruktury na Slovensku; reforma systému zadávání veřejných zakázek; rozvoj cizineckého ruchu na Slovensku; změna zemědělské politiky na Slovensku; kontrola soukromého podnikání státem) aktuálních pro současný stav ekonomiky na Slovensku.

Pokud se zaměříme na vyhledání nových prvků, jež nejsou ukotveny v celostátním programu strany, reflektujeme akcent na požadavek dát Slovensku větší samostatnost v rámci procesů rozhodování a řízení s právem stanovit si pro výstavbu země vlastní priority. V programu se objevují tvrzení o malém respektu státu vůči Slovensku, o zanedbávání jeho potřeb, o liknavosti při řešení tamních problémů a o *pražském centralismu*.⁵³ Specifikem je důraz na nutnost účinněji čelit plánům maďarských iredentistů a separatistů, kteří usilují o revizi mírových smluv a chtějí Slovensko opět připojit k Maďarsku. Překvapuje kritika údajně laxního přístupu státních orgánů k problematice slovenského autonomismu negujícího ideu československé jednoty. Tvůrci programu žádali úpravu politiky státu vůči slovenským separatistům, neboť dosavadní je poznamenána taktickými chybami vyplývajícími z malé znalosti jak Slováků a jejich mentality, tak samotné země a její minulosti.⁵⁴

Problém kompetencí zemského výkonného výboru strany

Za prioritu svých emancipačních snah funkcionáři ČSNS na Slovensku považovali v první řadě obnovu činnosti zemského výkonného výboru. Průtahy spojené s řešením problému však jasně ukazují, že ve své podstatě nešlo o spor týkající se samotného zřízení instituce, ale o střet dvou pojetí řízení slovenské stranické organizace, resp. o otázku, jakými kompetencemi bude slovenské stranické centrum vybaveno. Jinými slovy: slovenští funkcionáři si nepřáli, aby politiku strany na Slovensku formulovalo a vedlo pražské ústředí. Tyto ambice měli sami. Tvrdili, že jsou pro zvládnutí úkolu lépe disponováni. Pro pražské stranické elity byl však zmíněný postulát v podstatě nepřijatelný. Podle jejich názoru by vyhovět tomuto přání znamenalo připustit oslabování jednoty strany, zužovat možnosti pro prosazení vlastního programu strany a souhlasit se vznikem limitů pro celkovou akceschopnost organizace. Tvrdili, že Slováci mají možnost podílet se na politice strany z pozice členů jejich ústředních struktur a orgánů. K nárokům svých kolegů působících na Slovensku se stavěli převážně odmítavě.

Diskusi o této otázce dobře ilustrují výroky, které zazněly např. na schůzi předsednictva ÚVV v Praze 25. dubna 1932.⁵⁵ Zasedání bylo věnováno otázce budoucnosti strany

⁵³ Stanovisko Zemského výkonného výboru k slovenským aktualitám. *Národní socialista*, 15. 9. 1933, s. 1–2; Češi na Slovensku. Tamtéž, 10. 7. 1934, s. 1.

⁵⁴ Stanovisko, s. 1–2; Župný zjazd čl. strany národne socialistickej v Bratislave. *Národní socialista*, 12. 6. 1934, s. 4; Rezolúcia pracovnej konferencie vo Zvolenu. Tamtéž, 24. 10. 1934, s. 2; MILOTA, A.: Naša práca, s. 1.

⁵⁵ NA Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 53 – zápisy předsednictva strany 1932–1935 a ÚV 1935 (schůze předsednictva ÚVV 25. 4. 1932).

na Slovensku. Předseda poslaneckého klubu strany a ministr Emil Franke zde prohlásil, že určitou administrativní decentralizaci vůči Slovensku můžeme přijmout, ovšem [...] *pokud jde o politiku strany, tu Slovensko nemůže určovat [...]* *Politika strany musí být jednotná a celostátní.* I v případě uvolnění vazeb je nutno, aby v sekretariátu fungoval referent pro Slovensko. V podstatě stejný postoj tlumočil jednatel výkonného výboru Otakar Klapka. Byl ochoten akceptovat samostatnost finančního hospodaření slovenských stranických struktur a navrhoval ponechat jim volnost při výběru kandidátů na zastupitele v obcích a okresech. Ovšem jinak se pražské vedení strany nemůže vzdát vlivu na svůj organizační aparát a *předsednictvo strany musí rozhodovat pevně.* Tím více, že Slovensko dostává z Prahy ročně 440 000 Kč.

Spor o kompetence zemského výkonného výboru strany vyústil v letech 1934–1936 ve vnitrostranickou krizi ve slovenské organizaci, kterou do jisté míry ovlivnila změna nálad ve slovenské společnosti pozorovatelná od počátku 30. let. Její základní rysy můžeme sledovat na základě torzovitě dochovaných archivních dokumentů. Zatímco ve věci samotného zřízení zemského výkonného výboru funkcionáři na Slovensku postupovali vůči pražskému ústředí v zásadě jednotně, otázka míry samostatnosti a vazeb na ústředí strany je rozštěpila v podstatě do dvou názorových proudů.

První, centralistická frakce soustředěná kolem zástupců strany v parlamentu (poslanců a senátorů) a potom v zemském výkonném výboru z roku 1932 byla vůči ÚVV loajální a uznávala jeho vůdčí roli i při řešení problematiky týkající se Slovenska.

Druhá, nacionalistická, event. autonomistická či radikální skupina se formovala již od roku 1927 na půdě bratislavské stranické župy.⁵⁶ Počátkem 30. let se aktivizovala a kriticky vystupovala jak vůči zemskému, tak vůči ÚVV strany. V lednu 1934 připravila memorandum určené zemskému výkonnému výboru. V dokumentu podrobila práci zemského vedení strany tvrdé kritice. V jeho vnitrostranické dimenzi poukazovala na úpadek organizačního úsilí. Chtěla „oživit mrtvé organizace“, žádala o optimalizaci sítě župních struktur a zásah proti „bezbarvosti“ stranického tisku. Příčinu nezdarů viděla v nedostatečném kontaktu žup se zemským předsedou strany Igorem Hrušovským a za nejbližší naléhavý úkol strany na Slovensku označila „řešit problém předsedy strany na Slovensku“. Pokud má dojít k likvidaci stagnace strany, musí být vytvořen prostor pro nástup mladé generace do jejího vedení. Jen ta je schopna vnést do organizace nový impulz. Autoři memoranda se kriticky vyslovili i k celostátnímu rozměru stranické politiky. Žádali zásah zemského výkonného výboru proti neuspokojivé hospodářské politice státu vůči Slovensku a avizovali zpracování dalších memorand týkajících se sociálních a hospodářsko-politických potřeb Slovenska.⁵⁷

V souvislosti s blížícími se parlamentními volbami v roce 1935 vedení bratislavské župy svou kritiku rozšířilo také na pražský ústřední výkonný výbor strany. Své postuláty mu začalo předkládat formou ultimát. V obměněném složení, kdy řízení župy přešlo do rukou nové garnitury v čele s Emilem B. Lukáčem (důvěrník), Štefanem Jurášem (jednatel) a Ludevitem Chudovským (tajemník),⁵⁸ organizace vystoupila s požadav-

⁵⁶ Župný sjazd národne socialistickej strany v Bratislave. *Slovenské slovo*, 22. 4. 1927, s. 5–6.

⁵⁷ NA Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 45 – zápis ze schůze předsednictva XVI. župy v Žilině, 28. 1. 1934.

⁵⁸ Tamtéž – zápis o župním sjezdu XV. župy, Bratislava, 7. 4. 1935. Na sjezdu došlo ke střetu obou názorových skupin a skončil vítězstvím nacionalistické frakce. Lukáč výsledek hodnotil jako úspěch mladé generace strany. Členy nového předsednictva župy se stali vedle zmíněných Lukáče, Juráše a Chudovského Ladislav Štrunc, Jozef Čepek, Vladislav Matyáš, Heřman Murdych, Teofil Bažány, František Jilemský, Rudolf Struhárik a Marklová.

kem konstituovat nový zemský výkonný výbor strany na Slovensku a vyměnit všechny členy (loajální vůči Praze). Odmítla dosavadní mechanismus jeho jmenování pražským ústředím a žádala ustavit jej volbou na sjezdu slovenských organizací. Zastoupení v něm měly mít všechny organizační struktury pracující v gesci strany.⁵⁹

Poměrně velmi radikální postoj bratislavská župa zaujala k představitelům frakce slovenských centralistů, v prvé řadě k zakladateli strany na Slovensku Igoru Hrušovskému. Konciliantnímu introvertovi vytykala pasivitu. Na Slovensku se údajně neúčastnil veřejných schůzí strany a jako řečník nebyl schopen za sebou strhnout lidové masy. Jeho chování se nezměnilo ani poté, kdy se na žádost funkcionářů přestěhoval z Prahy do Bratislavy. Další výtky vůči Hrušovskému směřovaly k neplnění slibů a závazků vůči straně ve finanční oblasti. Neplatil členské příspěvky a neodváděl alikvotní část z příjmů získaných díky výkonu funkcí, do nichž ho strana delegovala. Župě měl údajně dlužít 4 600 Kč. V diskusi vznikla dokonce pochybnost, zda je vůbec členem ČSNS. Na jedné z výborových schůzí župy řečník vyjádřil názor, že *s jiným reprezentantem strany než s br. Hrušovským by se byla domohla strana na Slovensku lepších úspěchů [...] a [...] dokud bude poslancem za naši župu, nebude líp.*⁶⁰ Župa žádala jeho odvolání z funkce. Nakonec Hrušovského kandidaturu v parlamentních volbách v roce 1935 akceptovala, ovšem za podmínky, že v případě zvolení bude na mandát v krátké době rezignovat.⁶¹ Za jeho vhodného nástupce v parlamentu doporučila Emila B. Lukáče.

Obdobná kritika se snesla také na hlavu druhého poslance strany Vladimíra Polívky. Bratislavští župní funkcionáři byli sice slovně spokojeni s jeho angažovaností a výsledky, jichž dosahoval v oblasti osvětové, kulturní a vzdělávací práce, ale převládala negativa: *Po stránke politickej a organizačnej ukázaly volebné výsledky, že jeho metody práce nie sú tak usmernené, aby priniesly úspechy práve u pracujúcej triedy. Zmenou v pridelení mandátu vyhovel by sa i zastúpeniu mládeže.*⁶² Polívku měl nahradit Ladislav Štrunc a za další novou vhodnou tvář na této úrovni byl považován Teofil Bažány.

Volání po ustavení nového zemského výkonného výboru strany na Slovensku v čele s energickým vůdcem v bratislavské župě neustalo ani v roce 1936. Z argumentačního hlediska se v něm neobjevuje nic nového. V lednu 1936 Igor Hrušovský tlaky neustál a rezignoval jak na místo předsedy zemského výkonného výboru strany na Slovensku, tak na pozici poslance Národního shromáždění. V zákulisí probíhal zápas mezi oběma křídly slovenské organizace strany střetem o obsazení místa tajemníka zemského výkonného výboru. Zatímco frakce centralistů žádala ponechat ve funkci svého nominanda Jozefa Novotného, skupina radikálů chtěla funkci svěřit agilnímu Štefanovi Jurášovi hovořícímu o nutnosti prosadit ve straně „novou politiku“ v duchu „nekompromisního nacionalismu“ s odklonem od Maďarů a Židů na vedlejší kolej, s postavením hráze maďarskému revizionismu, s orientací na zprůmyslnění Slovenska, s prvořadou péčí o zemědělské dělníky a s nutností rozšířit síť odborových organizací.

⁵⁹ Tamtéž – zápis o jednání župního výkonného výboru, Bratislava, 29. 3. 1936.

⁶⁰ Tamtéž – zápis ze schůze bratislavské župy, 8. 3. 1935.

⁶¹ Tamtéž, kart. 501 – I. Hrušovský – dopis sekretariátu 15. župy ÚVV ČSNS v Praze, Bratislava, 22. 5. 1935; FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan: *Slovensko v 20. storočí, 3: V medzivojnovom Československu*. Bratislava 2012, s. 272.

⁶² Doplnit odkaz na zdroj, který není zřejmý.

Tečku za vnitrostranickou krizí na Slovensku udělala zemská konference ČSNS (de facto 2. sjezd strany na Slovensku) 8. listopadu 1936 v Žilíně.⁶³ Delegáti slovenských organizací zvolili nový zemský výkonný výbor strany, mezi jehož členy nacházíme protagonisty z bratislavské župní organizace. Skutečnost, že jeho předsedou byl zvolen poslanec Vladimír Polívka a ve funkci tajemníka zůstal Jozef Novotný, signalizuje výsledek jako kompromisní dohodu.⁶⁴ Na druhé straně je však nesporné, že důsledkem vnitrostranické krize bylo přece jen posílení samostatnosti slovenských řídicích struktur a jisté uvolnění jejich poměru vůči Praze, která si však udržela vůdčí pozici až do ukončení činnosti strany na Slovensku.

Ukončení činnosti strany

Po ustavení zemského výkonného výboru strany v roce 1936 ČSNS na Slovensku reprezentovaly zejména čtyři osobnosti poslanců a senátorů: Vladimír Polívka, Emil B. Lukáč, Albert Milota a Rudolf Pechold. Na jaře 1938 se jejím vůdcem formálně stal Emil B. Lukáč, který po tragické smrti Vladimíra Polívky převzal funkci zemského důvěrníka. Jemu připadl těžký úkol vyrovnat se s důsledky Mnichova a řídit zemskou organizací ve složitém období rozpadu Československé republiky. Počátkem srpna 1938 na zasedání zemského výkonného výboru strany v Košicích deklaroval věrnost myšlenke jednoty státu a společných osudů obou částí republiky.⁶⁵ Za dva měsíce však změnil názor a 6. října přijel do Žiliny, aby za slovenskou část ČSNS společně s představiteli dalších šesti politických stran podepsal tzv. Žilinskou dohodu o autonomii Slovenska a s ní spojený *Manifest slovenského národa*.⁶⁶ Svůj krok učiněný v zásadním rozporu s programem strany a jejím dvacetiletým pracovním úsilím na půdě první československé republiky zdůvodnil slovy: *Popřeli bychom si celou svou národněsocialistickou minulost, kdybychom nad národní zájem kladli něco jiného na vyšší místa. V tom jsme se právě rozlišovali od každé jiné jen a jen stavovské politiky, že národ a stát jsme považovali za věci nejvyšší a nejposvátnější. [...] Žilinská dohoda zachránila Slovensko a slovenský národ před zmatky, rozbrojem a před pádem do propasti, odkud by už národ nepovstal. Dohoda zabezpečila a definitivně rozřešila postavení Slovenska ve společném státě Čechů, Slováků a Rusínů.*⁶⁷ Podle názoru soudobých pozorovatelů⁶⁸ podlehl politickým tlakům, nejistotě a depresivní atmosféře.

Skutečnost, že se část strany ocitla v táboře slovenských autonomistů, sdělil Lukáč ÚVV strany 31. října 1938⁶⁹ a na vědomí ji vzalo jednání zastupitelstva ČSNS v Praze

⁶³ NA Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 45 – dopis zemského sekretariátu strany na Slovensku politickým orgánům strany na Slovensku, Bratislava, 5. 12. 1936.

⁶⁴ Tamtéž, kart. 45, 503.

⁶⁵ Svornost a jednota jsou největší naší silou. *Národní listy*, 8. 8. 1938, s. 1.

⁶⁶ GRONSKÝ, Ján: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, 1. Praha 2005, s. 270; SCHVARC, Michal – HOLÁK, Martin – SCHRIFFL, David (eds.): „*Tretia ríša*“ a vznik Slovenského štátu : *Dokumenty*, 1. Bratislava 2008, s. 59; FERENČUHOVÁ, B. – ZEMKO, M.: Slovensko v 20. storočí, 3, s. 483–487; LETZ, Róbert: Vyhlásenie autonómie Slovenska. In: ROGULOVÁ, Jaroslava a kol.: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov : Slováci a 2. svetová vojna*, XIIIa. Bratislava 2015, s. 20–21; KRÍŽ, Juraj: Žilinská dohoda : záverečná etapa národného pohybu alebo paradox dejín. In: LETZ, Róbert a kol.: *Úsilie Slovákov o autonómiu*. Martin 2019, s. 57–76; Stát Čechů, Slováků a Karpatorusů : Světly maják k cestě do budoucnosti. *Lidové noviny*, 7. 10. 1938, s. 1; Dohoda se Slovenskem ujednána. *Národní listy*, 7. 10. 1938, s. 1; HUSÁK, Gustáv: *Zápas o zajtrajšok*. Bratislava 1948, s. 49; LIPTÁK, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 1968, s. 158–159, 165.

⁶⁷ Nové Slovensko : Sjednocení a odhodlání k obraně. *Lidové noviny*, 11. 11. 1938, s. 2.

⁶⁸ KLÁTIL, F.: *Republika*, s. 240.

⁶⁹ Srov. jeho vystoupení na zasedání ÚVV strany 31. 10. 1938. KRÁL, Václav (ed.): *Politické strany a Mnichov : Dokumenty*. Praha 1961, s. 190.

22. listopadu 1938. Za Slovensko (a Podkarpatskou Rus) se schůze zúčastnil jako jediný tajemník zemského výkonného výboru Jozef Novotný.⁷⁰ Zpočátku někteří členové slovenského zemského výkonného výboru strany údajně uvažovali společně s několika agrárníky o založení opoziční politické strany proti Hlinkově ľudové straně. Ve hře byla také varianta separace a udržení samostatné národně socialistické strany na Slovensku, kterou prý podporovala Praha.⁷¹ Na konci října 1938 proběhla schůzka mezi Emilem B. Lukáčem a předsedou Slovenské národní strany Jánem Paulínym-Tótem (1903–1966)⁷² s cílem vytvořit úzké souřadění mezi oběma stranami v duchu soustředění všech národních sil a Žilinské dohody.⁷³ Jednání nevedlo k cíli. Tečku za všemi úvahami a pokusy udělala listopadová fúze národních socialistů s Hlinkovou stranou v intencích požadavků hlinkovců na likvidaci českých politických stran na Slovensku.⁷⁴

Závěr

Pokus československých národních socialistů o rozšíření jejich politické strany na Slovensko nebyl příliš úspěšný. Na rozdíl od českých zemí na východě republiky měla bez ohledu na vzestupné trendy přece jen omezený počet členů i malý elektorát. Důvodů pro tuto skutečnost bylo více. Jednalo se o organizaci, která se na slovenské politické scéně objevila jako nová, nemohla navazovat na předchozí tradice a doba pro její etablování nebyla dostatečně dlouhá. Pro její masové rozšíření nevytvářelo příznivé podmínky celkové společenské a politické klima na Slovensku. Na odpor převažující většiny obyvatel narážely zejména tři základní pilíře jejího programu. Prezentovala se jako důsledný hlasatel a obránce národní jednoty Čechů a Slováků a Československé republiky jako unitárního státu. Ostře se vymezovala vůči alternativnímu programu slovenských autonomistů. S programem budování českého socialismu vystoupila v době, kdy reformisticky i revolučně naladěné levicově smýšlející nižší a střední vrstvy, na něž se orientovala, měly možnost uspokojit své zájmy také v konkurujících politických stranách. Prostor pro oslovení dosud neorganizovaných příslušníků této skupiny byl proto přece jen úzký. V teoretické oblasti strana hlásala náboženskou toleranci a ambivalentní poměr k církvím. Ve skutečnosti však do slovenského katolického prostředí vnášela myšlenky odluky církví od státu a boje proti „náboženskému tmářství“, ostře kritizovala katolickou církev a její duchovenstvo a podporovala snahy Církve československé (husitské) o průnik na Slovensko.

Vedle těchto programových limitů je třeba poukázat také na chyby související s řízením strany na Slovensku, resp. zmínit okolnosti, které měly negativní vliv na její rozvoj. Tou nejvýznamnější byl nedostatek finančních prostředků nutných jak pro vytvoření kvalitního, funkčního a dostatečně početného profesionálního aparátu strany, tak pro rozšiřování

⁷⁰ NA Praha, fond Archiv ČSNS, kart. 55 – jednání posledního zastupitelstva strany 22. 11. 1938. Tento postoj je nutno vnímat v souvislosti se skutečností, že zastupitelstvo strany rozhodlo v poměru hlasů 187:3 o vstupu do Strany národní jednoty. Vzálo na vědomí dopis nemocného V. Klofáče, který doporučil politické strany *promyšleně likvidovat*, sjednotit je na bázi vytvoření Národního výboru a zachránit, co se ještě dá.

⁷¹ Politické strany na nynějším Slovensku. *Národní listy*, 19. 10. 1938, s. 2; Před zjednodušením politického rozvrstvení. *Národní listy*, 22. 10. 1938, s. 2.

⁷² DEJMEK, Jindřich: *Diplomacie Československa, 2: Biografický slovník čs. diplomatů (1918–1938)*. Praha 2013, s. 187.

⁷³ Národní socialisté na Slovensku do strany národní. *Národní listy*, 21. 10. 1938, s. 1.

⁷⁴ KLIMEŠ, Miloš a kol. (eds.): *Československo na cestě k socialismu : Dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v Československu do února 1948, I/1: Cesta ke Květnu : Vznik lidové demokracie v Československu*. Praha 1965, s. 280; HUSAČ, G.: *Zápas*, s. 49.

členské základny a materiální podporu členů. Vedení ČSNS se s problémem financování strany potýkalo dlouhodobě a přes poskytování dotací nebylo schopno potřeby svých slovenských kolegů plně uspokojit. Výběr členských příspěvků na Slovensku vázl a strana se tak utíkala k organizování finančních sbírek sloužících k sanaci základních potřeb své funkčnosti. Zde je třeba vidět jednu z hlavních příčin reorganizací destabilizujících strukturu strany a neschopnosti zajistit a udržet vydávání stranického tisku jako důležitého pojítka mezi členskou základnou a vedením organizace. Několik let se nedařilo vyřešit problém vytvoření zemského výkonného výboru, který by pohotověji a kompetentněji řešil problémy života strany a její politiky na Slovensku. Pražské vedení lpělo na centralistickém modelu uspořádání strany, jenž se od přelomu 20. a 30. let dostával do kolize se silícím nacionalismem, který svou politikou rozdmýchávala zejména Hlinkova slovenská ľudová strana a také ne vždy prozíravá vládní politika vůči Slovensku. Jakkoliv stranu na Slovensku řadu let zaštiťoval a vedl vzdělaný poslanec Národního shromáždění Igor Hrušovský, zdá se, že nebyl s to stát se skutečným stranickým vůdcem vystupujícím po boku osobností typu Ivana Déreera, Milana Hodži či Vavra Šrobára, z čehož by strana mohla profitovat.

Bibliografie

Archivní prameny

Národní archiv Praha, fond Archiv Československé strany národně socialistické

Tištěné prameny

DOLENSKÝ, Antonín: *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*, 16: R–Š. Praha 1932.

GRONSKÝ, Ján: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, 1. Praha 2005.

KLIMEŠ, Miloš a kol. (eds.): *Československo na cestě k socialismu: Dokumenty o vzniku a vývoji lidové demokracie v Československu do února 1948*, 1/1: *Cesta ke Květnu: Vznik lidové demokracie v Československu*. Praha 1965.

KRÁL, Václav (ed.): *Politické strany a Mnichov: Dokumenty*. Praha 1961.

MERES, Ferdinand: *Železničari na Slovensku, verná stráž strany*. In: *Pamätník 10-ročnej práce čsl. strany národno socialistickej na Slovensku: 1919–1929*. Bratislava 1929, s. 66–67.

MIKULÁŠ, Václav: *Úkol nášho zemedelského hnutia na Slovensku*. In: *Pamätník 10-ročnej práce čsl. strany národno socialistickej na Slovensku: 1919–1929*. Bratislava 1929, s. 30–32.

MILOTA, Albert: *Význam Slovenska v naší práci*. In: MOTYČKA, Jaroslav (ed.): *Májový list čs. nár. socialistů*. Praha 1931, s. 13.

SCHVARC, Michal – HOLÁK, Martin – SCHRIFFL, David (eds.): *„Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu: Dokumenty*, 1. Bratislava 2008.

Slovenský biografický slovník, 5: R–S. Martin 1992.

Periodika

Hor sa! 1920

Lidové noviny 1938

Národní listy 1924, 1938

Národný socialista 1933–1934

Prúdy 1937

Slovenské slovo 1920–1929

Stráž východu 1927–1928

Internetové zdroje

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Národní shromáždění republiky Československé. Poslanecká sněmovna, stenoprotokoly <https://www.psp.cz/eknih/>.

Literatura

- BOHÁČ, Antonín: Češi na Slovensku. *Statistický obzor* 16, 1935, seš. 4–5, s. 183–190.
- BYSTRICKÝ, Valerián: Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939. *Historický časopis* 45, 1997, č. 4, s. 596–611.
- DEJMEK, Jindřich: *Diplomacie Československa, 2: Biografický slovník čs. diplomatů (1918–1938)*. Praha 2013.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan: *Slovensko v 20. storočí, 3: V medzivojnovom Československu*. Bratislava 2012.
- HARNA, Josef (ed.): *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Praha 1998.
- HARNA, Josef: *Československá strana socialistická v letech 1918–1923: Příspěvek k typologii politické strany*, Kandidátská disertační práce v Historickém ústavu ČSAV. Brno 1970.
- HARNA, Josef: Československá strana socialistická ve vládě a v parlamentě (1918–1922). *Československý časopis historický* 20, 1972, č. 3, s. 285–308.
- HARNA, Josef: Českoslovenští národní socialisté po první světové válce: Politická strana, členové, stoupenci. *Sborník k dějinám 19. a 20. století* 6, 1979, sv. 6, s. 365–367.
- HARNA, Josef: Českoslovenští národní socialisté v mnichovské krizi. *Československý časopis historický* 22, 1974, č. 1, s. 57–80.
- HARNA, Josef: Český národní socialismus. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, 1: Období 1861–1938*. Brno 2005, s. 763–791.
- HARNA, Josef: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha 1978.
- HARNA, Josef: Krize československého národního socialismu a brněnský sjezd strany národně socialistické v r. 1926. *Časopis Matice moravské* 91, 1972, č. 3–4, s. 238–256.
- HARNA, Josef: Noviny a časopisy československých národních socialistů po první světové válce. *Sborník k dějinám 19. a 20. století* 1, 1973, s. 93–108.
- HUSÁK, Gustáv: *Zápas o zajtrajšok*. Bratislava 1948.
- KÁZMEROVÁ, Lubica: Československá strana národnosocialistická a Slovensko. In: BYSTRICKÝ, Valerián (ed.): *Slovensko v politickom systéme Československa: Materiály z vedeckého sympózia: Časť 11.–13. novembra 1991*. Bratislava 1991, s. 129–132.
- KÁZMEROVÁ, Lubica: Československá strana národno-socialistická. In: LIPTÁK, Lubomír (ed.): *Politické strany na Slovensku: 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 146–150.
- KÁZMEROVÁ, Lubica; Igor Hrušovský: Osobnosť národných socialistov. In: MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol.: *Do pamäti národa: Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*. Bratislava 2003, s. 219–222.
- KÁZMEROVÁ, Lubica; Igor Hrušovský: zastánca čechoslovakizmu. *Historická revue* 6, 1995, č. 4, s. 26.
- KÁZMEROVÁ, Lubica: Integračné pôsobenie národných socialistov na Slovensku r. 1919–1929. In: VODIČKA, Stanislav – GONĚC, Vladimír (eds.): *Češi a Slováci ve střední Evropě: Sborník Vojenské akademie v Brně věnovaný mezinárodní konferenci Češi a Slováci ve střední Evropě ve 20. století: Řada C, mimořádné číslo*. Brno 1993, s. 143–147.
- KÁZMEROVÁ, Lubica: Působenie Československej strany národno-socialistickej na Slovensku v r. 1918–1938: s dôrazom na štátnu správu. In: HARNA, Josef – VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil (eds.): *Československo 1918–1938: Osudy demokracie ve střední Evropě: Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5.–8. října 1998: Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky*, 1. Praha 1999, s. 184–186.
- KLÁTIL, František: *Republika nad stranami: O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948)*. Praha 1992.
- KONEČNÝ, Marián: *Táborská cesta smrti*. Tábor 1985.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Čechoslovakizmus v česko-slovenských a slovensko-českých vzťahoch. In: POLÁČKOVÁ, Zuzana (ed.): *Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy*. Bratislava 2005, s. 84–96.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Českí zamestnanci v štátnych službách na Slovensku v prvých rokoch po vzniku Československa. In: HARNA, Josef – VALENTA, Jaroslav – VORÁČEK, Emil (eds.): *Československo 1918–1938: Osudy demokracie ve střední Evropě: Sborník mezinárodní vědecké konference v Praze, 5.–8. října 1998: Valdštejnský palác – Senát Parlamentu České republiky*, 1. Praha 1999, s. 179–183.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Jeden či dva národy? Dilema slovenskej politiky po vzniku ČSR. In: GONĚC, Vladimír (ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1999*. Brno 1999, s. 97–110.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Politické strany a ich postoj k otázke jednoty českého a slovenského národa v prvom decéniu po vzniku ČSR s dôrazom na postoj JUDr. Ivana Dérera. In: PEKŇÍK, Miroslav a kol. (eds.): *Dr. Ivan Dérer: Politik, právník a publicista*. Bratislava 2010, s. 315–330.

- KRAJČOVIČOVÁ, Natália: Pôsobenie čechoslovakizmu v politickej praxi v prvých rokoch po vzniku ČSR. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Pohľady na slovenskú politiku : Geopolitika : Slovenské národné rady : Čechoslovakizmus*. Bratislava 2000, s. 569–583.
- KRÍŽ, Juraj: Žilinská dohoda : záverečná etapa národného pohybu alebo paradox dejin. In: LETZ, Róbert a kol.: *Úsilie Slovákov o autonómiu*. Martin 2019, s. 57–76.
- LETZ, Róbert: Vyhlásenie autonómie Slovenska. In: ROGULOVÁ, Jaroslava a kol.: *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov : Slováci a 2. svetová vojna, XIIIa*. Bratislava 2015, s. 20–21.
- LIPTÁK, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 1968.
- MALÍŘ, Jiří: Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany : Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, 1: Období 1861–1938*. Brno 2005, s. 17–57.
- PROKŠ, Petr: Z vědeckého života : Nekrolog [†Josef Harna]. *Český časopis historický* 114, 2016, č. 1, s. 260–261.
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století : Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava 1997.

Summary

On the Slovak National Emancipation Efforts on the Soil of the Czechoslovak National Socialist Party

After the establishment of the Czechoslovak Republic in 1918, the Czechoslovak National Socialist Party (Československá strana národně socialistická) continued the pre-war traditions of Czech national socialism formed in opposition to the internationalism of the social democrats. In the years of the First Republic (1918–1938), it had ambitions to create party organisations throughout the then-national territory, including Slovakia and Carpatho-Ukraine. It entered Slovakia in 1919 thanks to the activities of Czech National Socialists who came there to help build the country as an integral part of the socialist Czechoslovak Republic. They were devoted supporters of the idea of fraternal coexistence of the two nations and Czechoslovak national and state unity. The organisation in Slovakia formed an integral part of the national party in ideological and organisational terms, with its control centre in Prague. Therefore, the Slovak part of the party did not have its programme and organisational rules. It was managed from the national centre and its members participated in decision-making processes as members of the respective party structures. From about the mid-1920s onwards, this centralist model of party organisation and management in Slovakia began to cause dissatisfaction, manifesting itself, especially at the level of the county link of the party organisational structures. The dissatisfaction was motivated by the fact that decision-making from the centre was slow and inflexible and often unable to encompass the local peculiarities and specifics of the regions. As Slovaks were gaining more and more influence in the originally predominantly Czech membership base of the party, reservations of an administrative nature, often related to pragocentrism (i.e. concentration of power in Prague), soon turned, somewhat paradoxically given the programmatic Czechoslovakism of the party, into nationalistically motivated criticisms, and the efforts for change took on the character of national emancipatory efforts. The tensions between the party headquarters and the provincial organisation in Slovakia were caused by the absence of a Slovak provincial party executive committee, the alleged absence of programmatic theses considering the needs and specifics of local life, unresolved questions of financing the activities of party structures, and differing views on the political competences of the central and provincial party centres. The issue of the establishment of the provincial executive committee of the party in Slovakia falls within the period 1923–1932. The Slovak party elites reacted to the refusal of the headquarters to authorise this body by establishing the Union of Slovak Counties (Svaz slovenských žup, 1924), which was to function as a control centre. At the turn of 1928 and 1929, dissatisfaction over this provision resulted, among other things, in the convening of the first provincial party congress in Slovakia in Piešťany (1929), which replaced the Union of Slovak Counties with the Czechoslovak National Social Party's Provincial Administrative Commission (Zemská správní komise). The whole problem was not resolved until the 12th Congress of the Czechoslovak National Social Party in Prague (1931) and subsequently at the Congress of the county council in Prague in May 1932. The establishment of the Provincial Executive Committee of the party in Slovakia opened

up the problem of the financial self-sufficiency of the Slovak part of the party. In December 1932 the Provincial Committee assumed formal responsibility for financing the party's activities in Slovakia, but in practice, it was unable to fulfil this commitment. Until its dissolution in 1938, the Slovak part of the party remained dependent on financial subsidies from the Prague headquarters, which objectively limited its independence. Deficits in the programmatic sphere were to be eliminated by the adoption of the so-called Slovak action programme of the party (1933–1934), the significance of which, however, was more formal than substantive, since at its core it corresponded to the theses of the national programme of the party. The greatest tensions in Czech-Slovak relations arose in the definition of the political competences of the central and provincial party centres. The consequence of this was the mid-1930s intra-party crisis in the provincial party organisation in Slovakia, which caused the political downfall of the existing party leader in Slovakia, Igor Hrušovský, and resulted in the loosening of the link between the Slovak party organisation and the Prague central executive committee. The Slovak party organisation led by the new leader Emil B. Lukáč ceased its activities in 1938 and merged with Hlinka's Slovak People's Party (Hlinkova slovenská ľudová strana).